

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

Szabó T. Attila:

Az 1936. évi erdélyi magyar falukutató tábor¹

Csendben kezdődött meg és minden hírverés nélkül folyt le az első romániai magyar diák-munkatábor munkája. A táborozók közül senki sem látta és látja ezt a munkát többnek, mint ami volt. Senki nem hitte és hiszi a mutatkozó eredményeket országrengetőknek vagy éppen világraszólónak. De az, hogy végre megvolt az első diáktábor és az, hogy megtörtént az első bizonytalankodó lépés, már magában is jóleső érzést szerezhet mindenkinek. A szaválás és a készülődés után ím, itt az első közösségi keretek között megvalósult gyakorlati tett. De ahogyan a készülődés tette valósult, ahogy és amilyen légkörben a tervezett munka lefolyt, arra nézve – bármilyen közel essék is időben hozzánk, és bármilyen közelálló, legyen személyemhez ez a munka – kell, hogy legyen néhány, a jövő diák-munkatáborok szervezése szempontjából talán hasznosítható észrevételem.

Különleges viszonyaink között magunk nem vehetjük egyszerűen át sem a hatalmas anyagi alapokkal és tudományos felkészültséggel rendelkező Gusti-féle osztagok és falukutató-csoportok (echipele de cercet ri monografice), sem az eszményi szász diák-munkatáborok szervezetét és nagyvonalú munkamódszereit. Viszonyaink arra utalnak bennünket, hogy ezekről az alakulatokról a lehetőségekhez képest mindent eltanuljunk, de emellett saját magunk is igyekezzünk gyakorlati munkánk megfigyeléseiből a szűkre szabott lehetőségek szem előtt tartásával a tábor szervezést és a munkamódszert illető, életrevaló tanulságokat levonni.

Világos először is az, hogy a táborozás nem a táborhelyül kijelölt községben, hanem ott kezdődik, ahol a táborozásra készülő ifjúság tanulmányait folytatja, tehát az egyetemi városban. Míg ugyanis a tábor testi munkájához csak nekiszánás, izomerő, némi ügyesség meg szakszerű helyszíni vezetés kell, és a munka sikerül, a tábori munka szellemi része, a falu-kutatás különleges elméleti felkészültséget kíván. A kutatómunka általános módszerét éppúgy meg kell ismertetni a kutatásra készülővel, mint annak a tudománynak különleges elméletét és főként gyakorlati fogásait, amelynek szempontjaival és módszereivel a falukutató munka bizonyos részletét végezni kell. A tábor falukutatásának sikere elsősorban a gondos és szakszerű előkészülettől függ. Ezt nem lehet eléggé és elégszer hangsúlyoznom.

Mindjárt az előkészület fontossága után a fegyelmezettség és szervezettség jelentőségét kell kiemelnem. Fegyelmezettség nélkül a tábor munkája zökkenőknek, kisiklásoknak, sőt esetleg végleges megrázkódtatásoknak van kitéve. A munkatábornak tábornak, azaz bizonyos határozott fegyelmi szabályok keretei közt dolgozó munkaegyüttesnek kell lennie. Ha sikeres munkát akarunk, a központi vezetés és feltétlen engedelmességi kötelezettség elengedhetetlen követelmény. A fegyelmező erőnek azonban nem a rideg és értelmetlen parancsnak, hanem a népért, a közösségért való önkéntes szolgálat eszméjének kell lennie. A szervezettséget már az előkészületbeli gondosság is megalapozza. Ha ugyanis az előkészület szakszerű és lelkiismeretes, a kikerülő emberanyagból önként kikristályosodnak azok a csoportok, amelyeknek együttes és egységes munkája tudományos értékű falukutatást jelent. Nem kell figyelmen kívül hagynunk itt a munkamegosztás korszerű elvét sem. Az érintett személyes tapasztalatok szerint is lehetetlen olyan táborokban végezni a munkát, amelyekben a testi és szellemi munka nincs megosztva. Ha a testi és a szellemi munka felváltva való gyakorlásának hihetetlen fárasztó voltát nem is tekintjük, számba kell vennünk azt az alapvető kutatás-módszertani elvet, hogy a falukutatónak kora hajnaltól éppen úgy együtt kell lennie azzal a közösséggel,

¹ A falukutató tábor anyaga alapján írta a szerző Bábonyi története és települése című művét. (Erdélyi Tudományos Füzetek 104. 1939. (Szerk.)

amelyet megfigyel, mint a testi munkásnak a szerszámaival és a talajjal, amellyel és amelyen dolgozik. Sőt a falukutatónak a nap folyamán egyetlen perce, még az étkezés ideje sem lehet pihenés; állandóan és éberrel kell figyelnie minden szót, minden mozdulatot, amelyet hall és lát, hisz értékes munkát igazában csak az élet minden pillanatának megfigyelése és a röpké, tünékeny jelenségek különböző eszközükké váló rögzítése útján végezhet.

Szinte éppen így magától értetődő az, hogy az ilyenfajta szellemi munkától el kell különítenünk még az ugyancsak szellemi síkba tartozó falugondozó munkát is. Ennek a szempontjai egészen mások, jellege is más, tudniillik gyakorlati, míg a falukutatás mint adatgyűjtés pusztán tudományos helyzet-rögzítő munka; ezt pedig semmiféle gyakorlati vagy más külső szempont nem befolyásolhatja. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy a falukutató eredményeit nem lehetne, nem kellene gyakorlati célokra felhasználni. Ennek éppen az ellenkezője áll, mert minél kérlelhetetlenebbül felszabadítjuk a megfigyelést az egyes tudományterületek kutatásmódszereitől idegen szempontok vagy gyakorlati irányelvek uralma alól, annál megbízhatóbb és így gyakorlati szempontból is annál használhatóbb a kapott helyzetkép. Ezt a falukutatásra készülőknek, mint sarkigazságot, mindig szem előtt kell tartania.

Ez a magatartás tehát lehetetlenné teszi azt, hogy a falukutató egyben falugondozó is legyen, azaz hogy a falu erkölcsi, egészségügyi, jogi és más viszonylataiba nevelői vagy ismeretközlő céllal avatkozzék be. Csak egyetlen példát említek. Az egyik kezdő falukutató a népi növényneveket kérdezgette; a nevek följegyzésén kívül feladata volt lejegyezni a növényeknek a népi gyógyításban való alkalmazásmódját is. Egy ízben az egyik falusi asszony tudományos szempontból képtelen babonás gyógyítási módról tett említést. Erről a falukutató orvosnővendék azonnal fölvilágosította az asszonyt. Ennek a felvilágosításnak az volt a következménye, hogy többé nem sikerült egyetlen, a növényekkel kapcsolatos népi gyógyítási módot sem megtudnia. Az ilyen kettős szempont szerint végzett munka tehát akadályozhatja a kutatást, illetőleg a kutatótól befolyásolt adatokat nyújt, tehát meghamisítja a helyzetképet.

Annak eldöntése aztán, hogy ki tartozzék a testi és ki a szellemi munkások csoportjába, már nem nehéz kérdés. A kiválasztási elv ugyanis csak az arravalóság, illetőleg ezentúl ez elméleti előkészületben való részvétel és a komor felkészültség lehet.

Felvetődhetik, mint ahogy magánbeszélgetésben már fel is vetődött az a kérdés, hogy a munkatábor színhelyének megválasztására nagy gondot kell fordítani. Ez kétségtelen. De lehetetlen nekünk a Gusti-féle királyi osztagok és falukutató-csapatok gondos válogató eljárását követnünk. Nem azért, mintha az nem volna eszményi és mintaszerű. Nem. De a Gusti módszerrel való válogatás csak olyan anyagi alapok segítségével lehetséges, mint amilyenek az ő társadalomkutató munkája rendelkezik. Nekünk nem áll rendelkezésünkre egy-két, sőt több tábor munkájának egész anyagi fedezetére sem akkora alap, mint amennyit a Gusti-féle falukutató-osztagok előzetes tapogatózó kiszállásai számára játszva teremtenek elő. A mi munkatáboraink színhelyét a mindenkori szükség szabja meg. Ahol valamit feltétlenül fel kell építeni a közösség számára, oda kell rajzania az ifjúságnak, hogy önkéntes munkavállalással mintegy maga vesse meg egy újabb közösségi intézmény vagy más helyi vagy egyetemes célt szolgáló létesítmény alapjait. Ehhez a helyi építőmunkához kapcsolódnék aztán az egyidejűleg párhuzamosan végzendő szellemi (falukutató) munka is.

Az iskolai évkönyvek szerepe a hagyományápolásban¹

Az évkönyvek előzményei voltaképpen már a középkori kolostorokban megjelentek, ezekben is vannak oktatási feljegyzések. A középkori egyetemeknek a dokumentumaiban megtaláljuk különböző nemzeteknek a diákjait felsorolva, ezek ma nagyon fontos történeti források. A mai értelemben vett iskolai évkönyvek története a XVIII. századig nyúlik vissza, 1772 márciusától előírták, hogy a középiskolák valamilyen formában jelentessenek meg tanár- és diák-névsorokat. Fokozatosan alakult ki aztán a közös értesítő hagyományos szerkezete.

¹ Elhangzott a honismereti kiadványok szerkesztőinek XI. országos konferenciáján, Zánkán, 2004 májusában.

Az évkönyv a klasszikus beosztás szerint először bemutatta az iskola történetét, utána tartalmazta a tanári testület névjegyzékét a munkakörök feltüntetésével. Érdekességként hozzá kell tenni, hogy az akkori tanárok társadalmi tevékenységét is följegyezték, hogy milyen egyesületnek a tagjai, milyen tisztségeket töltenek be, milyen publikációik jelentek meg, bemutatták tehát az iskolán kívüli szerepvállalásukat, amellyel szellemileg gazdagították környezetüket. Ebből az alkotó jellegű tevékenységből ítélték meg a tanárok felkészültségét, s a legjobbakkal közül került az utánpótlás az egyetemi katedrákra.

Nagyon fontos része volt az akkori értesítőeknek, hogy valamilyen természettudományos, humánus, idegen nyelvi, természettudományos, matematikai, fizikai, kémiai stb. problémáról írtak. Ha megnézzük, a középiskolák értesítőit, később aztán a polgári iskolákét is, nagyon sok érdekes tanulmányt olvashatunk, amelyek alapján megállapíthatjuk, hogy ezek a tanárok odafigyeltek a tudományok fejlődésére. Például, amikor a röntgen készülék elkészült, a következő évben az iskolai évkönyvben már olvasható volt róla valamilyen ismertetés. Akkor nagyon fontos tudományos fórum volt ez a tudományok fejlődésében, terjesztésében. Emellett ébresztgették az akkori diákság figyelmét arra, mi történik a kortárs tudományokban, hogy ne csak a múltat tanulják, hanem a jelen eredményeiben is tájékozottak legyenek.

A következő rész a tanulókról tájékoztatott – fokozatosan bővülő formában –, közölték az osztályok névsorát ábécé sorrendben. A tanulókkal kapcsolatos információkban szerepelt, hogy milyen vallásúak, milyen érdemjegyeket szereztek, külön részben tüntették föl, hogy ki nyert tanulmányi versenyt, pályázatot, ki kapott könyvjutalmat. Jelezték, ha esetleg valaki meghalt, kimaradt. Az adatok értékes szociológiai, szociokulturális információkat is hordoznak a családra, a területi beiskolázásra vonatkozóan. A következő rész a statisztika.

Az évkönyvekbe régen beleírták, hogy milyen könyveket kaptak, kik adományozták az iskolának anyagi javakat; hogy milyen egyesületek működtek benne, s ezek nagyon fontos információk az utókor számára is. Hiszen amikor kíváncsiak vagyunk egy később szaktudósként ismertté vált személyiség életútjára, megtudhatjuk, hogy diákként hogyan készült fel arra a pályára, amelyen számunka ismert emberré lett. Nagyon fontos annak ismerete, milyen benyomások érték a közép iskolában. Nemcsak az adottság, a tehetség, hanem a felnevelő iskola minősége is számít. Sokfelé találunk olyan középiskolát, amelyről elmondható, hogy értelmiségnevelő szerepet vállalt, innovációra alkalmas, kreatív embereket bocsátott ki. Ennek alapján föl lehet térképezni, hogy a történelmi Magyarország különböző régióiban, hol voltak azok a gyűjtőpontok, helyek, ahonnan tömegesen kerültek ki olyan fiatalok, akik aztán Magyarországot szellemi, kulturális és politikai életében jelentős szerepet játszottak. Jó lenne a Felvidék, Erdély, Délvidék és más, mai határainkon kívüli területek iskoláit is jobban számon tartani. A neveléstörténet többnyire csak a mai Magyarország térségében gondolkodik, ki kellene terjeszteni a történelmi kutatást, anyaggyűjtést minden ország magyar iskoláira, magyar közösségeire.

Visszatérve a régi értesítőkre, értékesnek kell tartanunk, hogy valóban egy-egy tanévről szólnak. Címlapjukon szerepel, hogy az iskola fennállásának hányadik évében adják ki, és hogy ki szerkesztette. Ezzel vállalták a szakmai felelősséget. Az előszóban többnyire az igazgató nevel szakmaiságra. Ma, sajnos, ehelyett valami magas állású szerző írja a köszöntőt, utána egy másik ember az előszót vagy bevezetőt. Ennek gyakorlatilag pedagógiai haszna, értelme nincs.

Magam többféle értesítőt tudnék bemutatni, amelyekben minden fontos információ benne van. Nagyon sokat összegyűjtöttem, mert ezzel a témával elég régóta foglalkozom. Találtam olyan adatot, hogy az 1876-os törvényben előírták, hogy az iskolák a tanév végén, június 29-én záróünnepet rendezzenek, amelyen kiosztandók az értesítők. Tehát már a tanév végén. És abban már ott volt a következő tanév rendje, a használandó tankönyvek jegyzéke. Az elsősök tulajdonképpen már a beiratkozásnál kaptak az évkönyvből valamilyen képet leendő iskolájukról.

Az egyes iskolatípusokat értesítőik színében is megkülönböztették. Egy időben Budapesten a különböző típusú középiskolák értesítőinek külső borítója meghatározott színű volt, tehát már ránézésre be tudták sorolni e kiadványokat. A főgimnáziumoké világos piros, a kisebbeké narancs színű, a reáliskoláké zöld, a liceumoké fehér, a leánygimnáziumoké világos kék. Nagyon sok vidéki középiskola is követte ezt a hagyományt, már csak azért is, mert a rendelet előírta, hogy az azonos típusú iskolák kötelesek egymásnak megküldeni értesítőiket.

1948-ban megszűnt az értesítők kiadása. Ezt az államosítás kapcsán a hatóságok irányították így. Ezzel is el akarták törölni az előzményeket, a múltat, a nemzeti, egyházi hagyományt.

A rendszerváltozás után előnyben voltak azok az intézmények, amelyek a közbeeső negyven éven át folyamatosan működtek. Az iskolák mellett szerveződő, az öreg diákokból álló baráti körök őrizték a hagyományt, a dokumentumokat, s szerepet vállaltak az évkönyvek kiadásában. Találkoztam olyannal, hogy egy magánember jelentette meg az egykori osztályának a törtériját. Ez is nagyon fontos, úgy gondolom, mert egy iskolai évkönyv kevésbé személyes, kevésbé tudja visszatükrözni a mentalitásbeli jelenségeket, azt, miképpen élték meg pszichésen, mentálisan az iskolai éveket, ezek az egyéni visszaemlékezések viszont ezt is megadják.

Nagyon remélem, hogy az utóbbi évtizedek évkönyv-kezdeményezései tartósan megmaradnak. Kétségtelenül célszerű azonban valamilyen orientációt adni, hogy mit tartalmazzon egy-egy iskolai évkönyv, hogy azok később, az utókor számára is felhasználhatók legyenek. Az a fajta „évkönyv robbanás”, ami a rendszerváltozás után bekövetkezett, nagyon jó volt, mert egy kicsit ráterelte a figyelmet az iskolák múltjára. Igaz, sok esetben csak egy-egy igazgató vagy tanár ambíciója, törekvése testesül meg e kiadványokban. Jó lenne, ha személyektől függetlenül folyamatosan kiadhatnák az évkönyveket.

Most dolgozom egy nagyobb tanulmányon az iskolai évkönyvekkel kapcsolatban. Abban szeretném a statisztikai, gazdasági tényezőket feldolgozni. Egy ilyen kutatás számára nagyon fontos, hogy a tanári névsorok mellett néhány ismertető sor is legyen, megállapíthassuk a tanárok végzettségét, közéleti tevékenységét, szakirodalmi munkásságát. Ebből fakad egy felhívás ötlete. Jó lenne, ha a Honismereti Szövetség felhívást tenne közé az iskolai évkönyvek kiadására, tartalmára vonatkozóan. Arra kell felhívunk a figyelmet, hogy ezek kiadványok amellet, hogy a jelenben tájékoztatnak, erősítik az iskolai közösséget, egyben értékes forrásai lesznek az utókorok.

Dr. Tölgyesi József

HÍREK

Hitért és Hazáért

A Bocskai-szabadságharc kezdetének 400. évfordulója alkalmából újabb történelmi jelvénytörzset hirdettek meg az Úttörőszövetség minden, történelmünk iránt érdeklődő hazai és határon túli gyermeknek és felnőttnek. A kétéves túrazogalom résztvevői 2004–2006 között felkeresik az egykori események színhelyeit, hogy emlékezzenek *Bocskai Istvánra* a „magyarok Mózesére”, aki hadvezérként és béketeremtő politikusként is példát mutatott Európának, ezért méltán kapott helyet Gensben a reformáció Emlékművén. A túsorán a neves vezérek mellett a résztvevők tisztelegnek azok előtt a névtelen *hajdúvitéz*ek előtt is, kik a *Hitért és Hazáért* fogtak fegyvert, s akiknek utódai a hajdúvárosokban tértek át a békés termelőmunkára.

A Bocskai-túsor igazolófüzete megyénként sorolja fel a hazai, és országonként a határon túli emlékhelyeket – röviden ismertetve az egykori eseményeket. A füzetben nem szereplő emlékhelyeket a résztvevők fedezhetik fel túsorán. A túsorfüzetben a megszokott módon – helyi bélyegzéssel, aláírással, fotóval stb. – lehet igazolni az emlékhelyek felkeresését, amelyekért egy-egy pont jár.

Aki legalább 20 pontot összegyűjtött, *emléklapot*, aki pedig 30 pontot, az *túrajelvényt* kap. A megfelelő pontszám elérése után a füzetet az alábbi címre kell beküldeni:

Magyar Úttörők Szövetsége 1121 Budapest, Konkoly Thege M. u. 21.

Innen kapják meg a megfelelő elismerési fokozatot, és ugyaninnen lehet igényelni a túsorfüzeteket is.

A kis füzet ismertető szövegei jól felhasználhatók az emléktúsor során valamint más honismereti jellegű foglalkozásokon, iskolai vetélkedőkön, történelmi órákon is.

Dr. Tóth József

